tpb talboks- och punktskriftsbiblioteket

DAISY text och ljud

en enkätundersökning bland elever och lärare

Foto: Maja Suslin

Anita Hildén

Sammanfattning 3
Förord 4
Metod 5
Enkät 5
Böcker 5
Läsprogrammet Amis 6
Läsprogrammet EasyReader 6
Läsprogrammet TPB Reader 6
Genomförande 7
Elevinstruktion 7
Enkätsvar 9
Elevens vana att läsa talböcker 10
Elevernas datorvana 10
Lärarnas vana vid talböcker och dator 10
Bokens innehåll 11
Inläsningen av boken 11
Text på skärm 12
Markerad text 13
Bilder på skärm 14
Problem med läsprogrammet Amis 15
Felmeddelande då man hoppade över introduktionstext 16
Felmeddelande då man ökade läshastigheten 16
Problem med läsprogrammet EasyReader 17
Muntliga och skriftliga synpunkter på läsprogram och böcker 18
Text om upphovsrätt 18
Bilder på skärm 18
Specialinläsning 18
Lästräning med två hastigheter 19
Bullers Buller av Håkan Jaensson 20
Bellman får ett fax av Ulf Palmfelt 21
Förortsungar av Tomas Blom 22
Så känns ilska av Mattias Danielsson, Caroline Ginner och Per Gustavsson 23
Läsutveckling med DAISY text och ljud 25
Läsförståelse 25
Avkodning 26
Metodik förslag 26
Referenser 28
Bilaga 1 29
Bilaga 2 34

Sammanfattning

Elever i åldern 7 till 15 år som går i skolor i Lidingö stad har läst böcker i DAISY text och ljud. Varje titel har testats av 10 barn och 10 lärare. De har besvarat en enkät efter det att de läst respektive bok.

Böckerna har lästs med läsprogrammet Amis som installerats i Lidingö stads nätverk för skolprogram. Programmet har i stort sett fungerat bra tekniskt och eleverna har lätt kunna förstå och använda programmet. En av böckerna som kunde läsas i två hastigheter testades även i programmet EasyReader.
Eleverna var vana att använda dator men ovana vid att läsa talböcker. För de flesta elever var detta deras första möte med en talbok. Eleverna i särskolan hade däremot läst enstaka talböcker tidigare.

Lärarna valde ut böcker i förhållande till elevernas ålder och de flesta elever tyckte att bok och uppläsning var bra. Böckerna innehöll bilder och eleverna tyckte att bilderna gjorde det roligare och lättare att förstå innehållet i boken.

Textstorleken kunde förstoras och det var något som de flesta elever gjorde. Texten markerades när den lästes upp. Lärare och elever svarade att det många gånger blev lättare att läsa på detta sätt jämfört med en tryckt bok. Flera elever och lärare menade också att eleverna kunde läsa böcker med svårare textinnehåll när de läste en bok med DAISY text och ljud.

De flesta elever ville fortsätta att läsa böcker på det här sättet och samtliga lärare svarade att de ville fortsätta att använda DAISY text och ljud i sin undervisning.

Förord

Vad är DAISY text och ljud? En talbok som är i DAISY text och ljud-format innehåller originalbokens text och i de flesta fall även bilderna. Bilderna beskrivs oftast så att de blir tillgängliga även för personer med synskada. Inläsningen kan vara antingen mänsklig eller med syntetiskt tal. Alla barnböcker är gjorda med mänsklig inläsning.

Möjligheten för TPB att göra DAISY text och ljud är en följd av den nya upphovsrättslagen som kom 1 juli 2005.

Hur läser man? När man lyssnar på DAISY text och ljud med läsprogram kan man samtidigt se en elektronisk version av den tryckta texten och de eventuella bilderna från originalboken. Efter hand som inläsningen pågår färgmarkeras motsvarande avsnitt i den elektroniska texten. DAISY text och ljud går även att lyssna på i fristående talboksspelare på vanligt sätt, men då har man förstås inte någon nytta av texten.

Vilka böcker passar som DAISY text och ljud? Böcker där texten och/eller bilden ger ett extra stöd för talboksläsarens förståelse av bokens innehåll. Det kan röra sig om faktaböcker eller böcker där TPB tidigare har rekommenderat att den tryckta boken används jämsides med talboken, t ex talbok för lästräning och specialinläsningar. Alla böcker är ännu inte möjliga att göra som DAISY text och ljud.

Vilka böcker finns? 2007 började TPB producera DAISY text och ljud och man prioriterade då barnböcker, bl a eftersom många barn främst läser med läsprogram. Förhoppningen är också att den elektroniska texten ska underlätta vid lästräning och att man då ska kunna använda fler böcker än bara de särskilda ”talbok för lästräning”. Hösten 2008 finns drygt hundra färdiga böcker och fler är under produktion.

All DAISY text och ljud finns i TPB-katalogen.
Sök efter böckerna i **http://katalog.tpb.se**
Utökad sökning
Medieform: DAISY text och ljud

TPB ville testa böckerna. Under hösten 2007 tog jag kontakt med Anita Hildén, Leknyttan AB, för att höra om hon kunde medverka i ett projekt som skulle utvärdera de nya talböckerna. Anita hade redan kontakt med speciallärare och elever på Lidingö och det passade bra att använda sig av de kontakterna för projektet. På TPB bildades en projektgrupp: Jenny Nilsson, projektledare, Anne Stigell, Mia Pettersson (under senare delen av projektet) och Bitte Kronkvist, projektägare. Projektgruppen utformade enkäter för lärarna respektive eleverna, bistod Anita med böcker och fungerade som bollplank kring olika frågor.

Testet ska dels leda fram till en modell för hur man kan presentera DAISY text och ljud för lärare och elever och också kunna påverka utformningen av DAISY text och ljud i framtiden.

TPB vill tacka Anita, lärarna och inte minst eleverna för väl genomfört projektarbete.

För TPB
Jenny Nilsson, barnbibliotekarie

Metod

Enkät

Under januari 2008 utformades de enkäter som skulle användas i projektet, av Jenny Nilsson, TPB. En enkät utformades för läraren och en annan för eleven (se bilaga 1). Syftet med enkäterna var att utvärdera hur talböcker med DAISY text och ljud fungerar för elever med olika former av läshinder.

I lärarenkäten skulle lärarna ange elevens ålder, kön, anledning till lässvårighet, vana vid dator och vid att läsa talböcker. Läraren skulle sedan beskriva hur väl boken passat, hur inläsningen fungerat och om texten och bilderna på skärmen varit till hjälp. Vidare skulle de ange hur läsprogrammen fungerat. Både lärare och elev skulle uttrycka huruvida de ville fortsätta läsa en bok på detta sätt. Eleverna fick liknande frågor om bokens innehåll, uppläsning, och hur det var att se bilder och text samt att få gulmarkerad text på skärmen. Lärarna hjälpte de flesta elever att fylla i elevenkäten. Eleven berättade och läraren antecknade.

Samtliga tillfrågade speciallärare och specialpedagoger hade mött böcker inlästa som DAISY text och ljud under ett utbildningstillfälle under hösten 2007 då de fått prova ljudböcker producerade av Maria Salmson och Cecilia Lund. Redan då hade de uttryckt ett stort intresse för att få använda talböcker med text, bild och ljud.

Lärarna fick enkäterna i samband med att de fick information om läsprogrammen. De fick information/utbildning individuellt och vid detta tillfälle fick de ett exemplar av tre till fem talböcker.

Enkäterna besvarades av lärarna och de fyllde även i elevernas svar. Varje elev och lärarenkät som hörde ihop numrerades av läraren så att de gick att para ihop. I övrigt var enkäterna anonyma.

Böcker

Sex olika böcker har valts ut av TPB. De representerade olika genrer och inläsningssätt. Det var böckerna:
Trollroten av Gudrun Wessnert (specialinläsning)
Mulle Meck bygger en bil av George Johansson (specialinläsning för seende)
Linnea och hittehunden av Kirsten Boie (talbok för lästräning)
Bullers buller av Håkan Jaensson (hcf)
Bellman får ett fax av Ulf Palmfelt (hcg)
Förortsungar av Tomas Blom (hcg)
Så känns ilska av Mattias Danielsson, Caroline Ginner, Per Gustavsson (faktabok)

Läsprogrammet Amis

Programmet tillhandahölls av TPB via cd-skivor som installerades. Installation i enstaka datorer har gått utan problem. Programmet har lånats ut till vissa elevers föräldrar som har installerat programmet i sina hemdatorer.

Lidingö It-avdelning har beslutat en arbetsgång då ett program ska installeras och skickas ut till skolor. Varje program ska testas så att det fungerar med tidigare installerade program. Därefter ska programmet packas för att sedan distribueras ut till skolorna.

Vid test av programmet på It-kontoret i slutet av februari 08 ansåg teknikern att Amis bör ha stöd för en installation som ej ska kunna störa aktuellt arbete på mottagardatorn. Detta gällde även programfilen ”språkval svenska”. Han ansåg däremot inte att denna programfil nödvändigtvis behövde vara inbakad i själva huvudprogrammet Amis. Det kan vara två filer som idag.

Han ansåg vidare att genvägen till programmet Amis automatiskt ska hamna i ”All users” och inte som idag hos den som installerar programmet. Elever i Lidingö skolor är alltid bara ”user-användare”. Med det menade han att programmet Amis inte ska skriva information någonstans där en vanlig användare ej har behörighet.

Teknikern behövde tillåta behörighet till den plats där Amis installerade sig. Idag lade programmet sig på administratörens skrivbord, dvs. på den användare som installerat programmet.

Programmet skickades ut till skolorna och fungerade bra för både lärare och elevinloggningar från och med början av april 08. Programmet installerades på de sju skolor där speciallärarna skulle läsa DAISY-böcker med eleverna.

Läsprogrammet EasyReader

Tio cd-skivor med läsprogrammet EasyReader installerades på 10 bärbara datorer. Programmet installerades direkt från cd-skivan. Programmet EasyReader fungerade bra och böcker kunde läsas.

Läsprogrammet TPB Reader

Programmet TPB Reader fanns inlagt på samtliga datorer i Lidingös skolor. Det programmet fungerade bra för de elever som behövde läsa sin bok i ett långsammare tempo.

Genomförande

Varje lärare fick en korthandledning av programmet (bilaga 2) samt en introduktion i hur programmet fungerade. Detta överförde lärarna sedan till eleverna. Lärarna fick de talböcker de själva tyckte skulle passa till de elever de träffade. Vid första lästillfället var vi två personer som introducerade läsprogram och bok för en elev.

Elevinstruktion

Eleven öppnade programmet Amis och satte sedan in en cd/en bok i datorn. När de satte in en bok visades oftast en dialogruta om att en cd satts in i datorn. Den rutan fick de stänga eftersom Windows mediaspelare inte skulle användas. Därefter klickade de på symbolen för DAISY bok och boken presenterades.

Boken presenterades på följande sätt med navigationsruta och boktext. Eleven föreslogs klicka på bokens startsida eller den sida där eleven önskade starta läsningen första gången. Därefter ombads eleven stänga navigationsrutan. Nu kunde eleven koncentrera sig på uppläsningen av texten och av bilderna. Eleverna kunde följa textuppläsningen genom att titta på det gulmarkerade området.

Eleven lyssnade och läste så länge han/hon ville och reglerade textmängden med mellanslagstangenten. När en elev ville höra föregående mening ytterligare en gång så uppmanades han/hon att använda den vänstra piltangenten, pil bakåt, och meningen lästes upp på nytt.

Eleverna klarade lätt att läsa en bok på egen hand. Hälften av eleverna var mycket datorvana och resterande hälften var datorvana. Det var endast två barn som ansågs ovana att använda dator.

Vi visade eleverna att de kunde ändra teckenstorleken i boken. Detta använde sig de flesta elever av. De valde mestadels 1 till 3 gångers förstoring av texten.

De flesta elever läste sin egen bok och då startade boken där de slutat vid förra tillfället. Möjligheten att sätta bokmärke lärdes ut till lärarna. Tanken var att om två elever läste samma bok så skulle läraren kunna hjälpa dem att finna den sida och den mening där de slutat.
Om två elever läste samma bok kunde läraren alltså lägga ett bokmärke där en av eleverna slutade.

Enkätsvar

Eleverna har läst böckerna med Amis (44 elever) och med EasyReader (8 elever).

I projektet har 52 elever deltagit varav 34 pojkar och 18 flickor. Eleverna som skulle testa talböckerna skulle vara i åldrarna 8 till 16 år och gå i skolår 1 – 9 eller i särskola. Elevernas åldrar fördelade sig på följande sätt.

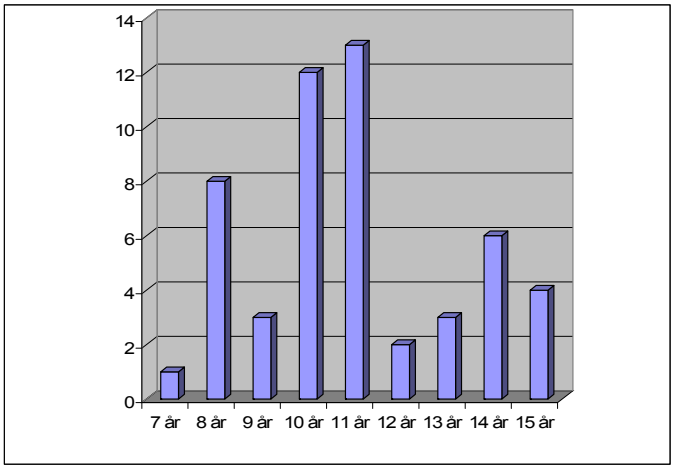

Figur 1. Figuren visar åldersfördelning bland elever som provat DAISY text och ljud.

Av de 52 enkätsvar som samlades in gick 36 elever i grundskola och 16 elever gick i särskola. Tre av eleverna hade dessutom autism. De äldsta eleverna i åldrarna 12 till 15 år gick samtliga i särskolan. Eleverna i grundskolan gick i skolår 1 – 5 och var mellan 7 – 11 år.

Av grundskolans elever hade de flesta, 28 stycken elever, läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Resterande elever i grundskolan hade koncentrationssvårigheter/neuropsykiatrisk funktionsnedsättning (6), autism (1), språkstörning (4) eller sen läsutveckling (2). De 16 elever som gick i särskolan hade utvecklingsstörning och bland dem fanns tre elever som dessutom hade autism. Att summan, antalet elever, inte stämmer beror på att några elever bedömdes ha flera svårigheter.

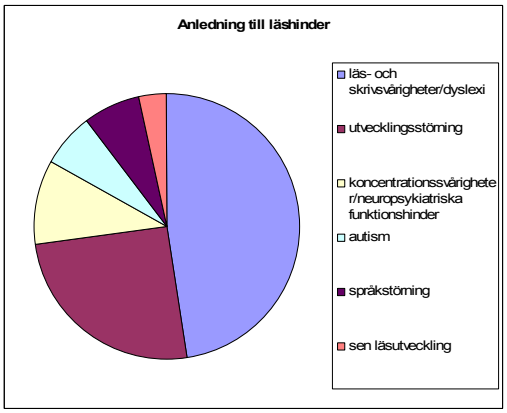

Figur 2. Figuren visar elevernas olika läshinder.

Elevens vana att läsa talböcker

Det finns ingen elev som har läst talböcker i flera år. Vid en tidigare studie har undertecknad intervjuat elever med synnedsättning. Detta var en elevgrupp som hade flerårig vana att läsa/lyssna på talböcker. I den studien, som publicerades 2005, var särskolans elever nybörjare då det gällde att läsa talböcker. I den här studien finns fyra elever i särskolan och två elever i grundskolan som tidigare läst talböcker regelbundet.

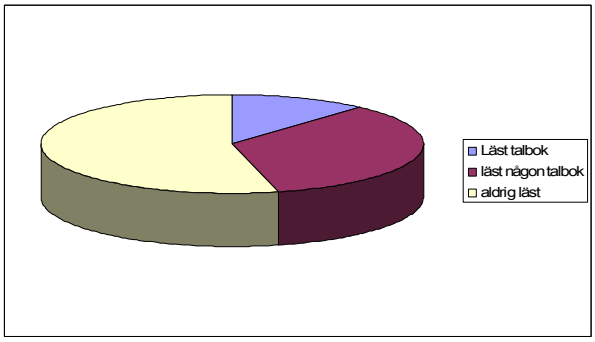

Figur 3. Figuren visar att de flesta eleverna (28 elever) aldrig läst någon talbok medan 18 elever läst en talbok någon gång medan 6 elever läst regelbundet. Eleverna som läst talbok tidigare återfanns mest i särskolan.

Elevernas datorvana

Eleverna var till största delen ovana att läsa talböcker. Däremot var de flesta eleverna datorvana. Elva elever ansågs vara mycket datorvana medan endast två elever ansågs ovana att använda dator. De resterande 39 elever ansågs vara vana att använda dator.

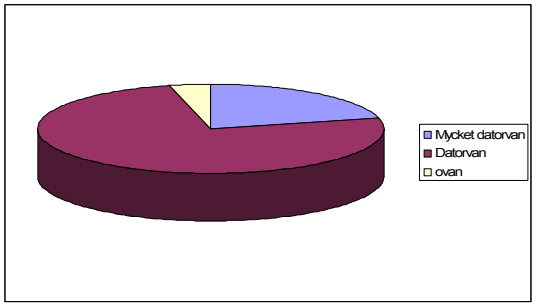

Figur 4. Figuren visar att de flesta eleverna är datorvana.

Lärarnas vana vid talböcker och dator

De 52 enkäterna har besvarats av totalt 14 lärare. Dessa arbetade mestadels som speciallärare och som specialpedagoger. Fyra av lärarna var mycket vana att använda talböcker och svarade att de använt talböcker i undervisningen i flera år. Ytterligare fyra lärare använde talböcker till och från i undervisningen. Tre av lärarna hade endast använt talböcker vid enstaka tillfällen och tre lärare hade aldrig använt talböcker i undervisningen.

De allra flesta lärarna bedömde att de var vana eller mycket vana datoranvändare. Det var endast två lärare som ansåg sig vara ovana datoranvändare.

Bokens innehåll

Frågorna till lärarna handlade om bokens svårighetsgrad och eleverna fick frågan om vad de ansåg om bokens innehåll. Frågorna är snarlika och svaren presenteras efter varandra. Svaren visar också en god överensstämmelse.

Lärarna kunde själva lyssna på böckerna och avgöra vilken bok de skulle välja till varje elev. Utifrån att lärarna valde boktitel kan man se att de ansåg att de flesta elever (43 av 52 elever) fått läsa en bok på en för dem lagom nivå. Ett exempel på lagom nivå i boken *Så känns ilska* kan innebära att:

- *Eleven kunde till viss del identifiera sig med texten och reflekterade till viss del över innehållet.*

Lärarna ansåg att fyra elever fick en bok på för lätt nivå. Den bok som bedömdes vara för lätt var *Linnea och hittehunden* när den lästes av elever i särskolan. Läraren hade ändå valt den boken som en start för att träna upp hörförståelsen.

- *Eleven med utvecklingsstörning och autism behöver tydligare koppling mellan bild och text. Han behöver träna upp sin hörförståelse så att han kan läsa/lyssna till svårare textinnehåll.*

De lärare som ansåg att boken var på en lagom nivå kommenterade att boken passade mycket bra för lästräning.

Böckerna *Så känns ilska* och *Bellman får ett fax* ansågs vara på för hög nivå för 5 elever där tre elever hade diagnosen autism. Dessa elever tolkade innehållet bildlikt och hade svårt att se sig själva i situationer då de känner ilska.

Efter att ha läst en bok fick eleverna sedan frågan vad de tyckte om själva berättelsen. De var i stort sett nöjda med bokens innehåll. Mer än hälften eller tre femtedelar av alla elever ansåg att boken var bra (28 elever). En femtedel tyckte till och med att boken var mycket bra (11 elever). Den resterande femtedelen tyckte att boken varken var bra eller dålig (13 elever). Ingen elev ansåg att boken de läst var dålig. Flera barn kommenterade att de tyckte att historierna i *Bellman får ett fax* var roliga. Ett barn ville diskutera händelserna i *Bullers buller*. En elevs kommentar om boken *Så känns ilska* var följande:

- *Jag kände igen mig lite. Förut blev jag jättearg men nu har det blivit bättre och jag blir inte lika lätt uppretad.*

När vi märkte att eleverna såg ointresserade eller oförstående ut då de startade böckerna *Bullers buller* och *Förortsungar* stoppade vi uppläsningen och gav dem information om böckerna. De fick veta att Buller satt på Globens topp en nyårsafton och att de så småningom skulle få veta varför och hur det skulle gå för honom. Vi skapade en liten förförståelse samt nyfikenhet på bokens fortsättning.

Boken *Förortsungar* har fotografier i mitten av boken. Vi visade bilderna för att ge en förförståelse för hur Amina och hennes vänner såg ut samt i vilken miljö boken utspelades. Detta underlättade det fortsatta läsandet/lyssnandet.

Inläsningen av boken

Elevernas åsikter om inläsningen av böckerna överensstämde i stort med deras åsikt om själva berättelsen. Knappt tre femtedelar tyckte att inläsningen var bra. En femtedel av eleverna tyckte att inläsningen var mycket bra medan drygt en femtedel inte tyckte att inläsningen vare

sig var bra eller dålig. Ingen elev tyckte att inläsningen av boken var dålig. En elev säger följande:

- *Bra inläsning av texten. Mycket bättre än talsyntesen Total.*

Lärarna har bedömt inläsningen utifrån den läshastighet med vilken texten läses upp. De startade med grundinställningen på läsningen och ingen lärare ansåg att inläsningen var för långsam. Lärarna frågade eleverna om de kunde följa med i texten på skärmen samtidigt som den lästes upp. Här skiljer sig svaren beroende på vilken bok eleverna läst. För böckerna *Bullers buller, Förortsungar* och *Så känns ilska* ansåg lärarna att läshastigheten var lagom snabb för drygt hälften (6 av 10 elever). Här följer flera kommentarer:

- *Eftersom hastigheten inte kan göras långsammare kan hon endast lyssna och titta på bilderna (flicka 8 år.)*
- *Svårt att hinna med att läsa texten på skärmen*
- *Eftersom hastigheten inte kan sänkas och ställas in till hennes nivå så kan hon endast lyssna och titta på bilderna.*
- *Lagom hastighet för att lyssna, för snabb för att läsa samtidigt.*
- *Lite för snabb uppläsning, hon tyckte om rösten.*
- *Inläsningen gick för snabbt hon fick fortsätta med TPB Reader (Flicka särskola 14 år.)*
- *Texten lästes för fort. Flicka 10 år hann följa med när det var korta meningar så som meningar i dialog och meningar med luft mellan meningarna i boken Förortsungar.*
- *Pojke 11 år kunde inte alltid följa med i texten, försökte följa med i den gula ytan.*

Det går inte att lägga samman resultaten för alla böcker eftersom de användes i olika syften och att uppläsningen i *Linnea och hittehunden* hade två olika hastigheter på sin uppläsning. Dessutom lästes den boken även med läsprogrammet EasyReader. Med dessa möjligheter ansåg lärarna att läshastigheten var lagom för samtliga elever i böckerna *Linnea och hittehunden* samt *Mulle Meck bygger en bil*.

- *Med EasyReader kan man ställa in hastigheten och det behövdes för mina två elever.*
- *Använt den långsamma hastigheten, den snabba var alldeles för snabb.*
- *Den långsamma inläsningen saknade flyt. Blev svårare att förstå. När inläsaren läser långsamt är det viktigt att betoning och frasering framhåller meningens innehåll. I den här boken blev det svårt. Höll inte samma tempo vid varje mening. Stannade ibland vid, och vid . .När vi ökade läshastigheten blev uppläsningen hackig och pojken skolår 2 reagerade. Inläsaren måste hålla samma lästakt, ha lika långa pauser vid punkt.*
- *För en flicka i skolår 1 väcktes ett intresse för boken, hon lyssnade koncentrerat.*

Lärarna bedömde att samtliga elever som läst boken *Så känns ilska* fick den uppläst med en lagom läshastighet. Det skulle kunna förklaras med att boken lästes av äldre elever i åldern 10 till 15 år och att de läste med en högre läshastighet totalt.

Det totala omdömet från samtliga lärare är dock att de saknat möjligheten att välja en långsammare inläsning. Flera lärare kommenterade att de inte kunde presentera boken för alla elever de ville skulle läsa den då uppläsningen gick för snabbt.

Text på skärm

Det nya för alla, både lärare och elever, har varit att texten i böckerna har presenterats på skärmen. På frågan om hur texten på skärmen har fungerat för elevens läsning svarar lärarna att det varit lättare för 31 elever (av 52 elever). För 13 elever var det lika lätt eller svårt som en vanlig bok medan de ansåg att det var svårare för 8 av eleverna. Av kommentarerna från

lärarna kan man se att anledningen till att de svarat att det var svårare berodde på att uppläsningen gick för snabbt.

Frågan till eleverna var ställd på följande sätt. Hur tyckte du det var att läsa texten på skärmen om du jämför med en vanlig bok? Eleverna svarade i stort sett lika som lärarna. 31 elever ansåg att det var lättare, 14 elever ansåg att det var lika lätt eller svårt som en vanlig bok och 7 elever ansåg att det var svårare att läsa texten på skärmen.

Samtidigt som lärarna gladdes åt möjligheten att eleverna fick texten på bildskärmen så tog de upp nyttan med att kunna förändra textstorleken samt att texten var markerad. Lärarna har visat eleverna att de kunnat förstora texten, något som de gjorde till alla elever. En lärare såg att eleverna ville ha större text men hon kunde inte kommentera varför. Flera elever fick också se att man kunde ändra bakgrundsfärg men endast en elev föredrog att byta färg på bakgrunden.
Kommentarer:

- *Denna elev tyckte mycket bra om att ha blå bakgrund + gul textmarkör. Jättebra att kunna öka textstorleken.*
- *Bra att kunna öka storleken på texten.*
- *Det var kul att läsa så här.*
- *Eleven kunde följa med i texten, hade läsförmåga motsvarande läshastighet 1.*
- *Verkade inte så intresserad av att titta på texten, lyssnade mest.*
- *Flicka år 4 tycker att större text är bra, bra med gul markering, då kan man följa med i texten.*

Lärarna bedömde att möjligheten att ha text och att kunna förändra textstorleken var bra för lästräning och ett exempel på läsmetodik som utvecklades:

- *En pojke i skolår 2 hade ork att läsa ut hela boken genom att först få lyssna till boken så att han kände till innehållet. Därefter fick han lyssna på ett kort stycke eller en mening som han därefter fick läsa upp.*
- *Bra för lästräning.*
- *Bra att kunna öka storleken på texten.*
- *Det var kul att läsa så här.*

Markerad text

Lärarna ansåg att text på skärmen som varit markerad har varit till stor hjälp för 29 av eleverna och att markeringen varit till viss hjälp för 16 elever och för de övriga 7 eleverna har textmarkeringen varken hjälpt eller stört. Här måste man tolka resultatet utifrån att alla elever inte kunde följa med i texten på grund av att den lästes för snabbt. Om man hade kunnat sänka läshastigheten hade förmodligen fler lärare svarat att texten på skärmen, med dess markering, hade varit till hjälp för deras elever.

- *Den tydliga markeringen underlättade läsandet av texten.*
- *Vill gärna kunna få tjockare text, ”fetare”. Flicka 10 år kunde hålla uppmärksamheten bättre, hon är en flicka med stora uppmärksamhetssvårigheter.*

Eleverna uttrycker samma åsikt som sina lärare.

- *Det är bra att det är markerat för jag tappar lätt bort mig i texten annars. (Pojke 10 år.)*
- *Ja, det var bra. En pojke (10 år) växlade mellan att bara lyssna och att följa med på skärmen.*
- *Brukar tappa bort mig ibland, det här är bättre.*

Talböckerna är producerade så att ett stycke i taget markeras. De flesta lärare ansåg att det var lättare för eleverna att följa med i texten när stycket motsvarades av en enda mening. Utifrån detta ansåg många att det skulle vara bättre för de yngre eleverna, och i synnerhet vid lästräning, att varje mening i texten markeras, så som bilden visar.

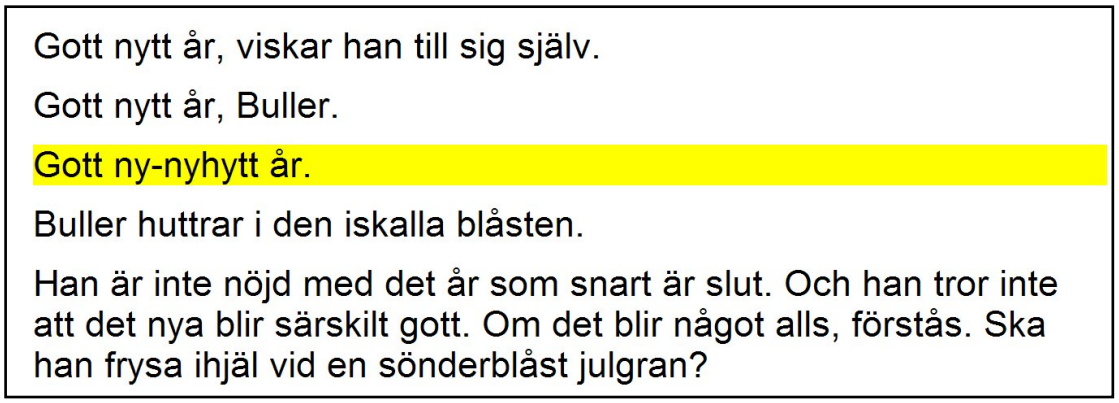

Flera lärare har efterfrågat möjligheten att ställa in läsningen så att den fungerar på meningsnivå när de så önskar. Mestadels markeras texten på följande sätt. Ett helt stycke markeras.

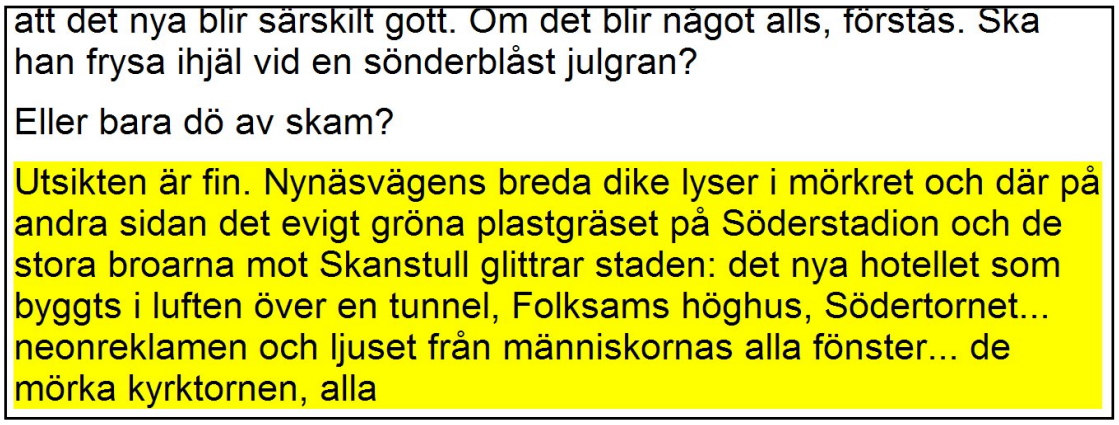

Bilder på skärm

Totalt sett ansåg lärarna att bilderna varit till stor hjälp för 23 elever, till viss hjälp för 22 elever och att bilderna varken hjälpt eller stört 7 av eleverna. Att ha bilder som visas på skärm tycks vara lite beroende av bok och dess innehåll. Behovet av att ha bilder skulle också kunna förklaras med elevens ålder.

Störst betydelse ansåg lärarna att bilderna hade i boken *Linnea och hittehunden* där de ansåg att bilderna hade varit till stor hjälp för 6 av 10 elever. För de övriga böckerna fördelade sig synpunkterna relativt lika mellan att bilderna hade varit till stor betydelse eller varit till viss betydelse. Det fanns dock en övervikt av svar för att bilderna endast hade viss betydelse i *Förortsungar* och *Bellman får ett fax.* En elevkommentar kan se ut så här:

- *Man förstår bättre när man ser bilderna. Jag har svårt att läsa liten text i böcker och tycker det är skönt att texten kan bli större.*

Dessa kommentarer gäller boken *Bellman får ett fax*.

- *Eleven har inte varit så sugen på bilderna att han rullat fram bilderna fram och tillbaka tillsammans med texten.*
- *Bilderna hoppar upp så att eleven inte ser hela bilden.*
- *Roliga lustfyllda bilder.*

Kommentarer från boken *Bullers buller*.

- *Pojke, 13 år, i särskola, kommenterar bilden på julgranen på Globen. Konstigt! Vi åker inte förbi på vintern, men då finns det kanske en julgran. Bilden på familjen tycker han är konstig, konstig familj. Är irriterad över att en bild fladdrar förbi. Måste man stanna eller? Han använder musen för att rulla tillbaka och titta på bilden. Rullar sedan tillbaka till texten.*
- *Hon tyckte att det var roligt med bilderna. Hon behövde inte bilderna för avkodningen men för att lätta upp och att det blev roligare.*

Kommentarer kring bilderna till boken *Förortsungar*.

- *Eleven kunde inte se bilder förrän på sid 63.*
- *Bilderna borde ha kommit först som introduktion.*
- *Visade eleven fl 11 år, p 12 år, 2 pojkar 11 år bilderna innan hon började läsa.*
- *Lättare att förstå handlingen med bilder som konkretiserar.*

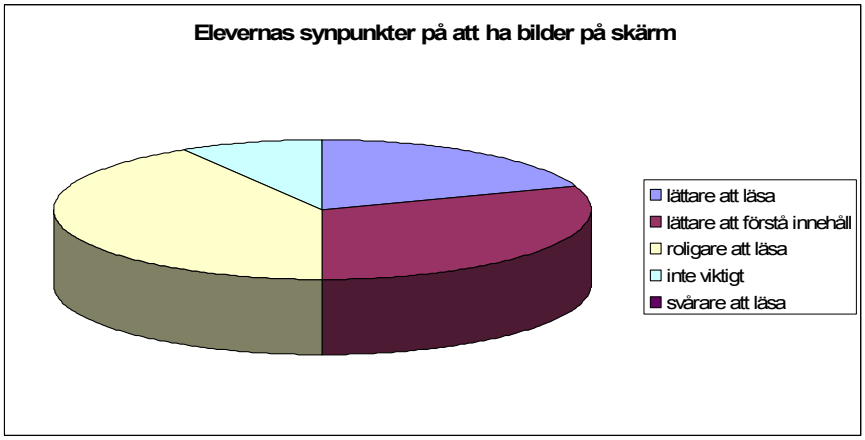

Figur 5. Figuren visar elevernas synpunkter på att ha bilder ur boken på skärmen.

Svaren fördelade sig ganska jämnt över samtliga lästa böcker. Endast nio elever ansåg att böckerna blev lättare att läsa av att man fick se bilder. I enkätsvaren för böckerna *Bullers buller* och *Förortsungar* kunde man däremot se en liten skillnad där fler elever ansåg att de förstod innehållet bättre med hjälp av bilderna. En gissning kan vara att eleverna fick en ökad förförståelse för texten då de såg bilderna. Ett par barn kände igen fotografierna som var tagna ur filmen *Förortsungar*.

I böckerna *Bellman får ett fax* och *Linnea och hittehunden* ansåg åtta respektive sju elever att innehållet blev roligare tack vare bilderna. Dessa böcker lästes också av de yngsta barnen i studien.

Problem med läsprogrammet Amis

I samtliga bärbara datorer med Windows XP har följande felmeddelande visats när man startat programmet Amis. När man klickade på OK så fungerade programmet. Det tycktes som om

felmeddelandet inte visades om man hade läst en bit av boken tidigare.

Felmeddelande då man hoppade över introduktionstext

I boken *Linnea och hittehunden* ville lärarna hoppa över den inlästa introduktionen. De ville låta barnen starta där boken började. Eftersom böckerna saknar marginaltext så klickade de på den första textraden i boken. Raden markerades och de försökte starta uppläsningen med ett klick eller genom att trycka på mellanslagstangenten. Följande felmeddelande visades.

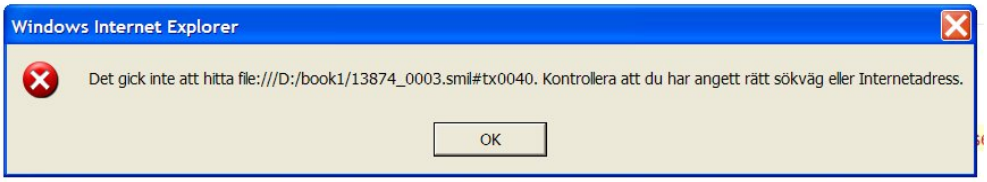

Det gick inte heller att gå framåt till nästa sida med tangenterna Ctrl + pil höger, inte heller med knappen för ”gå till nästa sida”. Förflyttningen fungerade om man valde Ctrl + G eller valde att förflytta sig till nästa sida i Navigera menyn. När man väl har startat boken så fungerar på kortkommandon och menyknappar.

Felmeddelande då man ökade läshastigheten

I boken *Linnea och jättekossan* finns två läshastigheter. Vid val av den långsammare inläsningen önskade lärarna öka läshastigheten. Det finns ingen markering eller indikering om att hastigheten ökade. De kunde inte heller höra någon skillnad på uppläsningen. Vid ett flertal klickande på knappen för att öka läshastigheten kom följande felmeddelande och Amis stängdes av. Man upplevde att det inte gick att öka läshastigheten.

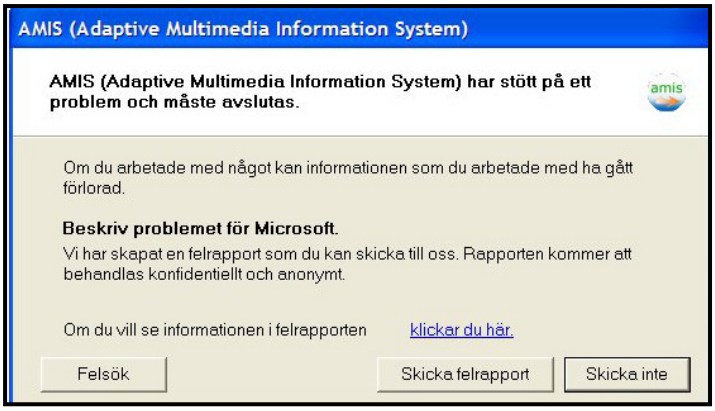

Samma felmeddelande dök upp då lärarna försökte att öka läshastigheten i boken *Mulle Meck bygger en bil*.

I enkäten besvarade lärarna frågan om hur läsprogrammet Amis fungerat. Programmet fungerade problemfritt vid 39 tillfällen då elev läste en bok. Vid 12 tillfällen fungerade programmet med smärre problem. I dessa problem rapporterades även att bilden flyttat sig vid läsning, dvs. att eleven inte hann se bilden tillräckligt länge för att kunna uppfatta den. Lärarna trodde att uppläsningen skulle stanna av då en bild visades.

För en av lärarna fungerade Amis med stora problem. När hon klickade för att hoppa i texten i boken *Linnea och hittehunden* avslutades programmet helt. Det gick inte att starta bok och program på nytt. Datorn fick stängas av helt och startas på nytt. Då först fungerade programmet. Boken lästes och man använde funktionen ”gå till sida….”.

Problem med läsprogrammet EasyReader

Efter installationen av läsprogrammet EasyReader fick vi felmeddelanden i Word som avslutas okontrollerat. Word sade att formatmallen var ändrad och man kunde endast avsluta Word om man svarade Ja till att ändra formatmallen. På en bärbar dator slutade även rättstavningsprogrammen Stava Rex och SpellRight att fungera. Office-programmen ominstallerades men då hade en defaultinställning i Word ändrats så att man inte kunde använda rättstavningsprogrammen Stava Rex och SpellRight. Eftersom dessa program slutat fungera togs kontakt med företaget Oribi, programmens producent. Med support från kontaktperson på företaget Oribi gick det att ändra i Words inställningar så att programmen Stava Rex och SpellRigt fungerade på nytt. Oribis representant sade sig känna till att läsprogrammet EasyReader kunde ge dessa fel tillsammans med rättstavningsprogrammen.

Felet uppstod på ytterligare fyra bärbara datorer. En av datorerna fick ominstalleras helt.

Vid en felsökning på EasyReaders webbsida www.dolphinse.com fann jag följande fråga:

”Microsoft Word kraschar efter att EasyReader har installerats, vad beror det på?”

Svaret lyder:
”På vissa system så kan kombinationen Orpheus (talsyntesen som skickas med EasyReader) och programmen ”StavaRätt” och ”StavaRex” göra att Word krashar. Lösningen är att avinstallera Orpheus. Du kan redan i installationsprogrammet välja att inte installera Orpheus genom att välja "Anpassad insallation" och i nästa steg kryssa ur rutan framför "Dolphin Orpheus TTS", fortsätt sedan guiden och låt programmet installera. OBS! Tänk på att för att kunna använda funktionerna "Självtalande" och "Läsa material med talsyntes" så måste någon annan talsyntes av lämpligt språk finnas installerad på datorn.”

Detta kände vi inte till under projekttiden varför åtgärden aldrig testades.

IT-avdelningens tekniker installerade programmet på de resterande bärbara datorerna hos de speciallärare och specialpedagoger som skulle använda läsprogrammet genom att skicka ut programmet från IT-kontoret till enskilda datorer.

Enligt teknikern installerar sig EasyReader bra till ”all users”. Han tyckte att det var bra med msi-filen, den bidrog till att man kunde göra en ”tyst installation”. Med tyst installation menade han att programmet lät sig installeras på respektive dator utan att det påverkar datoranvändarens arbete.

Muntliga och skriftliga synpunkter på läsprogram och böcker

Text om upphovsrätt

I böckerna läses följande text upp: ”Denna bok är framställd för personer med funktionshinder enligt 17§ Upphovsrättslagen. Olaga spridning eller överföring beivras.”

När barnen hörde ordet funktionshindrad reagerade de och tittade upp. De vuxna som introducerade boken ville inte att barnen skulle uppfatta sig som funktionshindrade på ett negativt och avvikande sätt och därför hoppade lärarna över denna information. De lät barnen börja läsa där boken startar.

Flera lärare framförde att ordet funktionshindrad var olyckligt i början av en bok. De önskade att den informationen skulle presenteras sist i boken. Ett annat förslag var att man tar bort orden ”för personer med funktionshinder” och behåller resten av meningen.

Bilder på skärm

Bilderna kom och försvann från skärmen olika snabbt beroende på vilken textstorlek som valdes vid en uppläsning. Många lärare trodde att läsprogrammet skulle stanna upp vid en bild. När de upptäckte att så inte var fallet framförde de följande önskemål.

De önskar att uppläsningen ska stanna av automatiskt och att eleven sedan ska starta/fortsätta uppläsningen med mellanslagstangenten.

- *Programmet ska stanna till automatiskt vid en bild, så att hela bilden kan visas.*

En annan synpunkt som framfördes av de flesta var följande:

- *Viktigt att utveckla programmet så att det ingår en möjlighet att läsa upp text långsammare.*

Specialinläsning

I projektets början var tanken att eleverna skulle läsa boken *Trollroten* av Gudrun Wessnert. Boken handlar om den snart 15-åriga Ulrike som lever i 1500-talets Sverige. En dag sitter hon vid guldsmeden Didriks dödsbädd och kommer genom detta att ärva hela hans guldförmögenhet. Hon ärver också Mandragoran, en dockliknade alrunrot som har mystiska krafter.

Bokens innehåll krävde förförståelse som inte fanns hos eleverna i särskolan och den behandlade ett för dem svårt ämne. Av dessa anledningar uteslöts boken och skulle ersättas av boken *Mulle Meck bygger en bil* av George Johansson. Boken handlar om Mulle Meck som bestämmer sig för att bygga en bil. Hans skrotsamling är så allsidigt sammansatt att arbetet kan utföras på gården. Uppmuntrande och deltagande är hunden Buffa. Bilderna visar bilens

framväxt. Men Mulle Meck misslyckas med att starta bilen och nu är frågan vad han har glömt.

Boken *Mulle Meck bygger en bil* var färdig först i augusti 2008 och har lästs av två elever, en elev i särskolan och en elev med autism i en specialskola.

Lärarna ansåg att inläsningen i dessa böcker kunde upplevas som svårlyssnad eftersom den långsamma inläsningen inte gav en naturlig prosodi. Boken är inläst i ett mycket långsamt tempo vilket resulterat i att orden uttalas välartikulerat men en lyssnare kan uppfatta som om orden kommer stötvis. Uppläsningen kunde inte snabbas upp.

Boken har ljudillustrationer som eleven kan lyssna till. Ljudillustrationerna kunde avslutas för att fortsätta läsningen. Detta gjorde läsaren genom att aktivt välja att programmet ska läsa nästa mening, eleven tryckte på mellanslagstangenten.

De två elever som läste *Mulle Meck bygger en bil* hade aldrig tidigare lyssnat på en talbok och de var roade av boken. En av eleverna lyssnade flera gånger på boken. Det stora intresset kan också ha grundat sig på att de träffat på Mulle Meck i både böcker och datorprogram. Ingen av eleverna kommenterade att de hörde bakgrundsljud som illustrerade både bilder och berättelse. De såg ut att tycka att det var naturligt och lyssnade roat. För att veta om lärarnas kommentarer är relevanta behöver fler barn få tillfälle att läsa just denna bok.

Lästräning med två hastigheter

Boken *Linnea och hittehunden* lästes av 12 barn. Boken handlar om Linnea som längtar efter ett eget husdjur. Det enda hon har är två syskon, men de är inte alls lika roliga som ett husdjur. När hon går med sin storebror till affären ser hon sin chans att kunna få en egen hund. Hunden som står bunden utanför affären ser väldigt ensam ut och vill säkert bli omhändertagen, tror Linnea. Detta är en bok som lärarna är förtrogna med då den tryckta boken används för lästräning.

Linnea och hittehunden är producerad som en bok för lästräning. Den är inläst i två hastigheter och kunde läsas med både Amis och EasyReader. När man läste boken med Amis så fick man öppna en bok i taget. Det fungerade tekniskt och praktiskt bra. Den stora skillnaden var att läshastigheten kunde göras långsammare i läsprogrammet EasyReader vilket inte var möjligt med läsprogrammet Amis. Till tre av eleverna valdes den långsamma hastigheten då den snabba läshastigheten var alldeles för snabb för eleverna. Det gick inte att öka läshastigheten när man valt den långsamma läshastigheten. Det skulle ha varit bra. Det enda som hände var att programmet låstes och man fick ett felmeddelande och därefter avbröts uppläsningen.
När lärarna provade att låta elever lyssna till inläsning nummer två, som var den långsammare inläsningen kommenterade de att de avbröt detta lässätt eftersom inläsningen hade så olika långa pauser mellan orden att innehållet förlorades.

- *Den långsamma inläsningen saknade flyt. Blev svårare att förstå. När uppläsaren läser långsamt är det viktigt att betoning och frasering framhåller meningens innehåll. I den här boken blev det svårt. Höll inte samma tempo vid varje mening. Stannade ibland vid skiljetecknet komma och vid punkt. Pojken i skolår 2 reagerade.*
- *Inläsaren måste hålla samma lästakt, ha lika långa pauser vid punkt.*
- *Flicka 7 år Väckte intresse, hon lyssnade koncentrerat.*

Det här visar att det är oerhört viktigt att inläsaren behåller en normal intonation av en fras samtidigt som läshastigheten är långsam.
De barn som läst denna bok är yngre än eleverna varit som läst de övriga böckerna. Åtta av 12 barn är i åldrarna 7 – 10 år och har läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Det faller sig naturligt eftersom den tryckta boken mestadels används som läsebok av yngre elever. Eleverna i grundskolan hade aldrig tidigare läst någon talbok, detta var den första. De tre elever i särskolan som var i åldrarna 11 – 15 år hade däremot mött talböcker tidigare.

Innehållet i boken var på en lagom nivå för de yngre eleverna och det passade bra för lästräning. Lärarna i särskolan ansåg däremot att innehållet var för enkelt men att de valt boken för att elever med utvecklingsstörning och autism behöver träna upp hörförståelsen så att de kan läsa/lyssna till svårare textinnehåll.

För flera av eleverna utvecklades följande metodik. Läshastighet 1 (den snabbaste) valdes och lärare och elev satt tillsammans framför skärmen. Eleven fick höra en hel sida läsas upp. Läraren stannade uppläsningen och lärare och elev samtalade om bilden. Tillsammans tittade de på detaljer i bilden. Hela boken lästes på detta sätt. Om något tycktes oklart för eleven så lästes en mening eller ett kort stycke ytterligare en gång.

När eleven fått höra hela berättelsen och därmed fått en förförståelse av texten var det dags för eleven att lyssna och läsa själv.

Någon elev kunde läsa och följa med i den snabbare uppläsningen.

För andra elever valdes läshastighet 2, den långsammare uppläsningen. Eleven fick lyssna på en mening. Han/hon fick sätta finger eller musmarkör för att försöka följa uppläsningen. Ibland kunde en elev läsa högt samtidigt som uppläsaren. En annan elev stoppade uppläsningen med mellanslagstangenten och läste sedan texten högt på egen hand.

Vid en sådan här långsam uppläsning var det viktigt att uppläsaren läste långsamt och med rätt betoning på de olika stavelserna. I boken upplevdes pauserna vid skiljetecken olika långa.

Tre elever kunde läsa boken på detta sätt. De tyckte att det var roligt och de kände sig duktiga, vilket de också var. De hade aldrig tidigare läst så bra eller orkat läsa så mycken text vid ett och samma tillfälle.

Bullers Buller av Håkan Jaensson

Boken är del 4 i serien som börjar med *Bullers bluff*. Buller är en vanlig, men ändå ovanlig, mellanstadiekille. Den nya pappan, som är en arbetslös arkitekt, ägnar sig mest åt uppfinningar som ska göra familjen rik och mamman mest åt den lilla nya babyn Beda. Ingen verkar se Buller, inte ens hans bästa vän Ellen som har hittat en ny killkompis. Det är då Buller bestämmer sig för att vara med i TV på nyårsafton. Då syns han ju i alla fall.

Den här boken lästes av fem elever i grundskolan i åldrarna 10 – 11 år som aldrig läst talböcker. De fyra elever som var ovana, som endast hade läst enstaka talböcker gick i särskolan. Ingen av dessa elever var intresserade av att läsa böcker i allmänhet. De var läsovana i största allmänhet. De hade inte mött någon bok om pojken Buller. Barn i deras

ålder och yngre barn brukar annars gilla böckerna om Buller. Ovanan märktes när de startade boken. De behövde då få en förklaring till bokens uppstart, varför Buller satt på Globens topp. Kommentar från en lärare:

- *Man kan börja med en sammanfattning av en bok. Det behöver finnas en inläst sammanfattning. Baksidestexten skulle kunna ligga först. Behövde prata mycket om handling. Det är glapp i texten mellan dåtid och nutid. Svårt för läsovana barn att förstå dessa hopp. Barnen i mitt område är obekanta med miljön att bo i lägenhet och att ha den typen av föräldrar som Buller har. De har aldrig kommit i kontakt med den här typen av texter. Vanligtvis klarar han (tio år) inte så svåra böcker. Idag är han frälst – vill låna fler Buller-böcker*.

Eleverna ansåg att bilderna i boken varit till hjälp då de läst. Boken har svartvita bilder och någon elev tyckte att bilderna var fula, någon annan att de var konstiga. Sex elever tyckte att boken var bra, två elever att den var jättebra och två elever tyckte att den varken var bra eller dålig.

- *Bra för att de hittade Buller och så hon såg honom på TV4 och så Ellen skickade brev….ville hon skulle komma.*
- *Den är spännande. Jag brukar inte läsa den här sortens böcker. Jag kunde nästan inte sluta.*
- *Det var roligt att läsa en bok där jag kunde lära mig mer. När jag bara läser så blir det så lite och bara ”lättläst”. Boken var spännande, lite kärlek och blandat.*
- *Den var rolig och spännande. Mycket roligt i boken. Det var också jobbigt för Buller, inga kompisar och ingen brydde sig om honom.*

En lärare önskade att uppläsningen skulle hållas ihop när det var en mening. Uppläsningen kommenterades av läraren på följande sätt.

- *När det är en mening på två rader så blir uppehållet fel. (Kap 1.) (Kap 2, sid 13) Nu skulle han….uppfinna. Tex övergång s. 63-64*

Alla lärarna ville fortsätta använda DAISY text och ljud och samtliga elever som läst denna bok ville läsa en bok på detta sätt på nytt.

- *Den gula texten gjorde det enklare att läsa än när man läser en bok, gula markering bra för då visste man var man var i texten. (14 år sär.)*
- *Vill läsa vanlig bok själv men om det är en tjock bok vill jag läsa så här.*
- *Det var lättare att förstå så här.*
- *Jättegärna. Jag orkade läsa längre. Jag brukar bli så trött när jag läser böcker. Det var roligt. Jag skulle vilja låna sådana här böcker på biblioteket.*
- *Det går enklare. Jag vill lära mig mer. Jag ville bara fortsätta. I vanliga fall blir jag trött fort när jag läser.*
- *Det var roligt. Orkade läsa längre än en vanlig bok.*
- *Ganska kul. Hinner tänka och leva mig in i berättelsen och då kan man se bilder framför sig.*

Bellman får ett fax av Ulf Palmfelt

Boken innehåller 37 Bellmanhistorier av klassiskt snitt. En del känns igen, andra är nyare bekantskaper. Bellman förenar illmarighet och klurighet med naturbarnets direkta spontanitet. Varken kungen eller drottningen, polisen, påven, tysken eller norrmannen klarar sig undan Bellmans slagkraftiga och burleska skämtlynne.

Åtta elever har lästs boken med programmet Amis och två elever har läst boken med programmet EasyReader. Dessa två elever behövde kunna sänka läshastigheten.

De flesta elever har tyckt att boken är rolig och de har skrattat åt innehållet. Fyra elever tyckte att den var mycket bra, två elever att den var bra och resterande fyra elever tyckte att den varken bra eller dålig. Några elever har läst och lyssnat till boken samtidigt. Detta lässätt har medfört många skratt och diskussioner om vilken eller vilka historier som är bäst.

En mamma berättar att hennes son läst boken flera gånger och att han sedan ”plågat” familjen med Bellmanhistorier under sommaren. Denna läslust av boken med Bellmanhistorier har resulterat i att han fått läslust för tryckta böcker. Mamman säger att:

- *Det blev liksom en vändpunkt i hans läsintresse.*

Andra kommentarer från lärarna:

- *Han har humor och gillar roliga historier, motivationen är hög.*
- *Rolig. Flera skratt. Motiverande. Roliga lustfyllda bilder.*
- *De andra i klassen tycker att det är en rolig bok men inte hon. (flicka 8 år.)*
- *Pojke 14 år med autism förstår inte det roliga med Bellmanhistorier. Han förstår och tolkar texten ordagrant.*

Textmarkeringen i boken har medfört följande:

- *Hon fick läsa ett stycke ur texten efter det att hon lyssnat och då kom hon ihåg texten och kunde läsa bättre än i en bok med motsvarande textsvårighet.*
- *Den tydliga markeringen underlättade läsandet av texten.*
- *Hon fick lyssna på ett stycke text, därefter fick hon läsa motsvarande stycke. Då kom hon ihåg texten och kunde läsa riktigt bra. Lika bra som om hon tränat på en text i en bok. Det blev ett snabbare läsflyt så här.*

På frågan om eleverna skulle vilja läsa en bok på det här sättet igen, svarade 6 elever Ja och två elever svarade Nej. Förmodligen återfinner man eleverna som svarat nej bland de elever som inte hann följa med i texten. Man såg följande kommentarer:

- *Det är bättre med en riktig bok för då hinner jag med, det gick för fort. Jag vill inte följa med i texten med ögonen. (flicka 9 år.)*
- Ja, om man får välja bok själv t.ex. *Sagan om ringen.*
- *Det blir lagom med text i taget och raderna blir tydliga.*
- *Det var roligt.*

Förortsungar av Tomas Blom

Boken bygger på ett filmmanus av Ylva Gustavsson och Hans Renhäll. Amina, 9 år, från Somalia, är i Sverige utan uppehållstillstånd tillsammans med sin morfar. De hamnar hos Johan, som gömmer flyktingar. Amina får genast vänner i huset i förorten. När morfadern dör ansöker Johan om att hon ska få stanna hos honom. Ett gäng skurkar använder sig av husets källarutrymmen för att gömma tjuvgods och knark. Mitt i Johans försök att få adoptera Amina blir han anklagad för stöld och häleri.

Boken lästes upp med sidnumrering i både Amis och EasyReader trots att sidnumreringen var borttagen. Sidnumrering och sidbrytning kom mitt i en mening och detta upplevdes störande i själva uppläsningen.

Sju elever som läst denna bok var i åldrarna 10 – 11 år. Hälften av eleverna som läst boken gick i särskolan och de hade läst talböcker tidigare. Valet av denna bok var passande eftersom läraren i särskolan planerat att eleverna skulle få se filmen denna termin. De flesta såg filmen efter det att de läst boken.

Åtta av eleverna tyckte att boken var bra, en elev tyckte att den var jättebra medan en elev tyckte att de varken var bra eller dålig. De kommenterade boken på följande sätt:

- *Den var spännande.*
- *Jag har sett filmen. Jag har den hemma.*
- *Bättre än en vanlig bok.*
- *Bra för att jag har sett filmen och min fröken har läst boken.*

Läshastigheten i denna bok ansågs vara lagom för sex elever och för snabb för fyra elever.

- *Inläsningen gick för snabbt hon fick fortsätta med TPB Reader. (flicka 14 år särskola.)*
- *Texten lästes för fort. Hon hann följa med när det var korta meningar. Meningar som fanns i dialog och med luft mellan meningarna. (flicka 10 år.)*
- *Pojke kunde inte alltid följa med i texten, försökte följa med i den gula ytan. (11 år.)*

Boken har bilder ur filmen och dessa tio bilder visas som en samling bilder på onumrerade sidor mellan sidan 64 och sidan 65. Många lärare ansåg att bilderna borde ha kommit först som en introduktion. En lärare visade bilderna för sina 4 elever innan de startade sin läsning. Kommentar:

- *Bra att man får veta hur dom ser ut.*

Alla eleverna som läst denna bok ville fortsätta att läsa böcker på det här sättet.

- *Jag vill läsa igen men inte i klassrummet så att kamraterna ser det. (flicka 10 år.)*
- *Ja, men vanlig DAISY-bok är bättre i bil och på resa.*
- *Man hör i öronen, man ser det som sägs, då får man in det i huvudet, det är lättare. Den gula markören är bra för om man tappar bort sig, nu tappar man inte bort sig. Bilderna ska inte komma först. Läsa lite först så man får in handlingen, sen bilder. Det blir roligare att träna att läsa nu.*
- *Gul markör gjorde det bättre än andra DAISY-böcker. Flickan har läst DAISY-böcker tidigare och tycker att de varit tråkigt upplästa.*
- *Bättre än en vanlig bok.*

Så känns ilska av Mattias Danielsson, Caroline Ginner och Per Gustavsson

Hur känns det när man är arg och hur arg får man bli? Svaren på dessa och många andra frågor kring ilska presenteras bland annat genom brev från barn som handlar om bråk med kompisar, föräldrar och om hur det är att vara en dålig förlorare. Faktatexter kring kroppens reaktioner när man blir arg, ordlista med arg-ord samt tips på hur man kan bli av med sin ilska ingår också. Författaren Moni Nilsson-Brännström bidrar med en novell.

Eleverna som läst denna bok är äldre än elva år. Hälften går i grundskolan och hälften i särskolan. Lärarna tycker att innehållet i boken har varit på lagom nivå för alla elever utom de elever som även har diagnosen autism. Synpunkterna på boken varierade:

- *Fint innehåll som vi kunde samtala utifrån, eleven visar lätt ilska.Valde ut ett avsnitt som eleven kunde referera till.*
- *Passar att använda i undervisningen då man talar om känslor.*

- *Som en person med autism förstår han ordagrant vad som står/sägs men kan bara förstå innehållet om det är självupplevt. I det här fallet upprepade han endast texten. Det verkar som om ilska är ett känsligt ämne.*
- *Pojke, 14 år med autism, blir störd av innehållet i boken om ilska. Vid samtal vet han vad det innebär med andras ilska men inte sin egen. Han vet att människor har arga ögonbryn och det ser han också i boken.*

En elev sade att han endast ville läsa en vanlig bok. Läraren önskade att han skulle vänja sig vid att läsa DAISY text och ljud. Hon menade att detta på sikt skulle kunna ge eleven fler trevliga läsupplevelser. Hon provade då att låta en elev med autism läsa på följande sätt.

Läraren släckte bildskärm och lät honom bara lyssna till uppläsningen. När det inte heller blev omtyckt tog hon en annan talbok med tillhörande tryckta bok. Han fick lyssna på uppläsningen och fick ha den tryckta boken framför sig. Vid detta tillfälle släcktes återigen bildskärmen så att han endast hörde uppläsningen. Nästa moment innebar att eleven fick skriva några meningar om bokens innehåll med hjälp av lärare och talsyntes. Det här var ett arbetssätt som eleven var van att göra.

Vid ett senare tillfälle kunde han lyssna på en DAISY text och ljud. Först var bildskärmen släckt. Eleven tryckte på mellanslagstangenten och uppläsningen startade. Läraren tryckte på mellanslagstangenten och stoppade uppläsning vid punkt eller vid sista ordet i ett kort stycke. Läraren tände åter bildskärmen och de tittade tillsammans på bilden. De pratade om bilden. Ibland måste läraren rulla på rullningslisten så att hela bilden syntes. Nu hade eleven accepterat att bild och text fanns på skärmen. Eleven tryckte på mellanslagstangenten och hörde mer text läsas upp.

Två av eleverna med autism kunde läsa texten och de kunde också följa med i uppläsningen, men inte förstå allt innehåll. De var vana vid böcker och när detta medium var nytt så ville de inte fortsätta med talböcker. Läraren trodde dock att detta skulle vara ett bra sätt att läsa böcker på och kommer att sakta introducera fler talböcker. De resterande eleverna ville fortsätta att läsa på det här sättet.

- *Läsa på skärmen är bättre men ibland vill jag läsa bok. Bra att först få höra och sen läsa. (flicka 10 år sär.)*
- *Boken ska läsas i klassen där man talar om EQ.*

Läsutveckling med DAISY text och ljud

Flera läsforskare pekar på möjligheten att öka ett barns engagemang och intresse för läsning genom att låta dem få använda inlästa böcker. Detta lässätt kan bryta den onda cirkeln och öppna för den goda (Høien & Lundberg 1999). De understryker att det är de lästekniska aspekterna som är huvudproblemet för elever med grava läs- och skrivsvårigheter/dyslexi. Den traditionella läsformeln är

Läsning = Avkodning x Förståelse (L = A x F)

Man understryker dock att det råder ett interaktionsförhållande i och med att formeln är uppställd som en ekvation (Høien & Lundberg 1999).

Ibland sägs det att avkodning är viktigare än förståelse, men det är möjligt att man ska ändra ordningsföljden och i stället börja med läsförståelsen i de fall då eleven får texten uppläst av datorn samtidigt som texten exponeras (Andresen 2007).

Genom att lyssna på berättelser kommer man att hjälpa barn att behålla sitt intresse för läsning och böcker. Dessutom kommer läsningen att ge honom eller henne ordförråd och idéer på samma sätt som om han eller hon läste på egen hand (Schaywitz 2003)

Läsförståelse

För barn som har problem med att lära sig läsa är det viktigt att vi läser högt. När vi läser högt för barn får de möta skriftspråkets form som skiljer sig från talspråkets dialogform. De får möjlighet att stifta bekantskap med det kompletta, sammanhängande språk som förekommer i texter. När barn läser själva måste de kunna återskapa ett sammanhängande språk. För vissa barn kan detta vara svårt. Ett annat sätt är att låta dem få använda talböcker så att de får möjlighet att lyssna till skriftspråk (Frost 2002).

I fasen innan eleverna börjar läsa en text kan de etablera nödvändig förförståelse genom samtal, utbyte av erfarenheter i ämnet etc. Denna förförståelse kan leda fram till en mer intensiv läsning. Läsning sägs bestå av de två huvudkomponenterna avkodning och läsförståelse.

En elev kommenterar det på följande sätt då han får boken *Linnea och hittehunden* uppläst.

- *Det är bra att jag inte behöver läsa själv, första gången, eftersom det är så många ord. Om jag läst själv skulle jag inte ha orkat.*

Senare års forskning har visat att elevernas djupare textförståelse stärks om man börjar med att läsa texten extensivt som en översiktsläsning (DfES 2005).

Många yngre elever kan också lättare fördjupa sig i utvalda delar av innehållet när de har fått en överblick. Detta beror på att yngre elever har en helhetsorienterad inlärningsstil (Dunn 2003).

När eleven sedan fått en adekvat förförståelse för ett textinnehåll, kan de ändra läsmetod från översiktsläsning till normalläsning och även djupläsning. Några elever kan använda

datoruppläsning, medan många andra läsa med ögonen eller med en kombination av ögon och öron (Andresen 2007, Myrberg 2001).

Det här är något vi sett då eleverna fått tillgång till texter i böckerna med DAISY text och ljud. Eleverna uppskattar att de ser texten och att uppläsningen ledsagas av den gula markeringen. De uttrycker att det blir lättare att läsa texter på det här sättet. En pojke uttrycker:

- *På det här sättet kan jag läsa böcker med svårare text än när jag läser en vanlig bok.*

Avkodning

När barnen läser själva måste de kunna återskapa ett sammanhängande språk. Det kan i sig vara svårt. Men problemen förvärras naturligtvis om deras förmåga att avkoda är bristfällig så att det blir omöjligt att uppnå ett samspel mellan avkodning och förståelse. När man stärker barns språkliga kontroll över texten ökar också deras möjligheter att få kontroll över de metaspråkliga insikterna. Genom att läsa om samma text många gånger hjälper vi eleverna att skaffa sig språklig kontroll över texten (Frost 2002). Detta kan elev lätt göra i en bok med DAISY text och ljud.

I projektet fick eleverna först lyssna till texten så att de fick en förförståelse och förstod innehållet. Därefter fick de lyssna till uppläsning av en mening. Denna mening kunde de lyssna på så många gånger de själva önskade för att sedan läsa texten högt på egen hand. Dessa arbetssätt stöds av Frost (2002) som beskriver att eleven har större förmåga att koncentrera sig på bearbetningen av detaljer när man kan arbeta utifrån en facitkunskap. Detta kan man utnyttja metodiskt genom att använda ljudband så att eleverna kan följa med i texten samtidigt som de lyssnar på uppläsningen. Under uppläsningens gång kan eleven koncentrera sig på att ”matcha” de upplästa orden med texten. Detta är ett sätt att närma sig läsningen av en viss text innan eleverna får övergå till att självständigt läsa texten.

En av eleverna läste boken *Bellman får ett fax.* Hon fick lyssna en gång på ett stycke text och därefter fick hon läsa motsvarande stycke. Då kom hon ihåg texten och kunde läsa den riktigt bra. Enligt läraren läste hon läsa lika bra som om hon tränat flera gånger på en text i en bok. Flickan fick snabbare ett läsflyt genom att läsa en DAISY text och ljud.

Eleven skaffar sig på detta sätt en teknisk inblick i vad sammanhängande läsning innebär, vilket annars är svårt att åstadkomma. Givetvis måste man välja texter som är lagom svåra. Texter för avkodning ska ligga inom elevens proximala – närmaste – utvecklingszon (Frost 2002).

Metodikförslag

Elev med autism behövde denna metodik.

A. Släckt bildskärm, bara lyssna till uppläsning
B. Lyssna + tryckt bok
C. Använda dator till att skriva om innehåll med hjälp av lärare och talsyntes.
D. Lyssna och se boken som DAISY text och ljud.
E. Eleven trycker på mellanslagstangenten och startar uppläsning.

F. Lärare trycker på mellanslagstangenten och stoppar uppläsning vid punkt eller sista ordet i ett kort stycke.
G. Elev och lärare tittar tillsammans på bild. Pratar om bild. Ibland måste man rulla på rullningslist så att hela bilden syns.
H. Eleven berättar.
I. Eleven trycker på mellanslagstangenten och hör mer text läsas upp.

Referenser

Andresen, B. (2007). *Framgångsrik läs- och skrivutveckling.* http://www.elevdata.se/profil/download/Bent%20B%20Svensk%20kort.pdf (hämtat 080815)

DfES (2005) *Understanding Reading Comprehension 1. What is reading comprehension? London. DfES* http://www.standards.dfes.gov.uk/primaryframeworks/downloads/PDF/yr5_6_timeline_rding_comp_1.pdf (hämtat 081011)

Dunn, R. (2003) *Artikelsamling om læringsstile.* Aalborg. Dafolo

Frost, J. (2002) *Läsundervisning praktik och teori.* Natur och Kultur. Stockholm

Hildén, A. (2006) Se och hörböcker. Hjälpmedelsinstitutet. Stockholm

Høien, T. & Lundberg, I. (1999). *Dyslexi från teori till praktik*. Natur och Kultur. Stockholm

Myrberg, M. (2001) *Att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter*. Skolverket www.skolverket.se

Shaywitz, S. (2003) *Overcoming dyslexia : a new and complete science-based program for reading problems at any level*. Knopf. New York

Bilaga 1

Enkät för läraren Nummer:

Titel på den lästa boken:……

Boken har lästs med hjälp av:

□ Amis
□ EasyReader

1. Hur gammal är eleven? ……år

2. Eleven är:

□ flicka
□ pojke

3. Eleven har ett läshinder på grund av (flera alternativ möjliga att kryssa)

□ läs- och skrivsvårigheter/dyslexi □ synskada □ utvecklingsstörning

□ koncentrationssvårigheter/neuropsykiatrisk funktionsnedsättning

□ annat, beskriv kortfattat:
……

4.a) Hur van är eleven sedan tidigare att läsa talböcker (utan text)?

□ mycket van (har läst talböcker i flera år)
□ van (läser talböcker regelbundet)
□ ovan (har läst enstaka talböcker)
□ har aldrig läst talböcker

4.b) Hur bedömer du elevens vana vid datorer?

□ mycket van
□ van
□ ovan
□ mycket ovan

5. a) Hur van är du att använda talböcker (utan text) i din undervisning?

□ mycket van (har använt talböcker i undervisningen i flera år)
□ van (använder talböcker av och till i undervisningen)
□ ovan (har använt talböcker enstaka gånger i undervisningen)
□ har aldrig använt talböcker i undervisningen

5.b) Hur bedömer du din egen vana vid datorer?

□ mycket van
□ van
□ ovan
□ mycket ovan

6. Hur har *innehållet* i boken passat din elev?

□ för lätt nivå
□ lagom nivå
□ för hög nivå

Kommentar:……

7. Hur har *inläsningen* av boken passat din elev?

□ för långsam inläsning
□ lagom hastighet
□ för snabb inläsning

Kommentar:……

8. Hur har *texten* på skärmen fungerat för din elevs läsning?

□ den har varit till stor hjälp
□ den har varit till viss hjälp
□ den har varken hjälpt eller stört
□ den har stört min elev

Kommentar:……

9. Hur har *bilderna* på skärmen fungerat för din elevs läsning?

□ de har varit till stor hjälp
□ de har varit till viss hjälp
□ de har varken hjälpt eller stört
□ de har stört min elev

Kommentar (kommentera gärna placeringen av bilderna i förhållande till texten):
……

10. Hur har *bildbeskrivningarna* fungerat för din elevs läsning?

□ de har varit till stor hjälp
□ de har varit till viss hjälp
□ de har varken hjälpt eller stört
□ de har stört min elev

Kommentar (kommentera gärna placeringen och hur formuleringarna i bildbeskrivningen fungerat):
……

11. Hur har *markeringen av texten* på skärmen fungerat för din elevs läsning?

□ de har varit till stor hjälp
□ de har varit till viss hjälp
□ de har varken hjälpt eller stört
□ de har stört min elev

Kommentar (kommentera gärna om markeringen fungerar bäst på styckesnivå eller meningsnivå):
……..……

12. Hur har *läsprogrammet (Amis/EasyReader)* fungerat?

□ problemfritt
□ med smärre problem
□ med stora problem

Kommentar (kommentera gärna om ev svårigheter beror på tekniska problem eller svårigheter för dig eller din elev att förstå användningen av programmet):
……

13. Skulle du vilja använda DAISY text och ljud i din undervisning i fortsättningen?

□ Ja

□ Nej
Kommentar:……

Enkät för eleven Nummer:

Vad heter boken du har läst?
……..

1. Vad tyckte du om själva berättelsen?

□ Mycket bra
□ Bra
□ Varken bra eller dålig
□ Dålig
□ Mycket dålig

Berätta gärna varför den var bra eller dålig:
……

2. Vad tyckte du om inläsningen av berättelsen?

□ Mycket bra
□ Bra
□ Varken bra eller dålig
□ Dålig
□ Mycket dålig

Berätta gärna varför den var bra eller dålig:
……

3. Hur tyckte du det var att läsa texten på skärmen om du jämför med en vanlig bok?

□ lättare
□ lika lätt eller svårt som en vanlig bok
□ svårare

4. Vad tyckte du om att ha bilderna på skärmen?
Du kan kryssa för flera svar

□ Bilderna gjorde det lättare att läsa
□ Bilderna gjorde det lättare att förstå vad som hände
□ Bilderna gjorde det roligare att läsa
□ Bilderna var inte viktiga
□ Bilderna gjorde det svårare att läsa

4. Tyckte du om att man berättade om vad bilderna visade?
Du kan kryssa för flera svar.
□ Ja, det gjorde det lättare att läsa
□ Ja, det gjorde det lättare att förstå vad som hände
□ Ja, det gjorde det roligare att läsa
□ Det var inte viktigt
□ Nej, det gjorde det svårare att läsa

5. Skulle du vilja läsa en bok på det här sättet igen?

□ Ja
□ Nej

Berätta gärna varför:
……

Bilaga 2

Korthandledning till läsprogrammet Amis

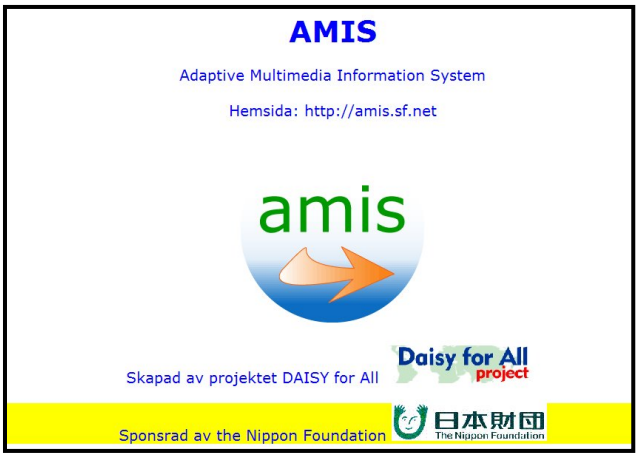

Dubbelklicka på ikonen och öppna Amis.

Amis är en programvara som du kan använda för att läsa digitala DAISY-böcker med text och ljud.

Sätt in skivan med en bok. Då öppnas Windows Mediaspelare. Stäng den.

Öppna en bok/cd

Paus i läsning

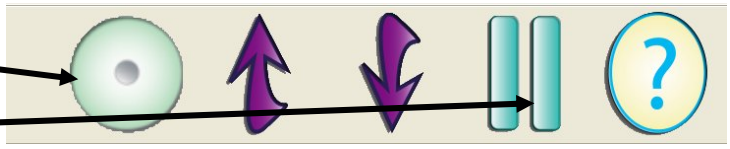

Paus görs enklast med **mellanslagstangenten**.

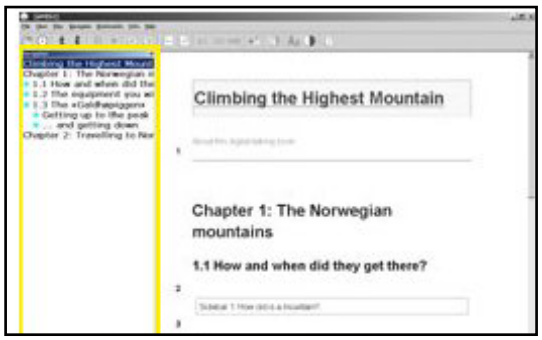

Marginaltexten kan döljas genom att man klickar på det lilla krysset.

Marginaltexten visar navigationspunkter så som listor över sidor, fotnoter etc.

Man klickar på en textrad och förflyttas till den sidan.

Gå till föregående sektion
Gå till nästa sektion

Spela upp
Paus

Gå till föregående fras
Gå till nästa fras

Gå till föregående sida
Gå till nästa sida

Normal hastighet
Öka hastigheten

Sätt in bokmärke här

Öka storlek på bokstäver

Ändra färg kontrast

Hjälp om Amis

: Man ändrar storleken på bokstäverna genom att klicka på ikonen. Storleken ökar 4 gånger. Tryck 5 ggr för att återgå till ursprunglig textstorlek.

I en bok som har sidor kan man Gå till sidan xx genom att använda kommandot Ctrl + G eller klicka på ”Navigera”.

Klicka på frågetecknet så öppnas hela handledningen. Den läses upp. Vill du stoppa uppläsningen av hjälptexten görs det med mellanslagstangenten.